

MOTIVAȚII ALE TRĂDĂRII. CAZURI ISTORICE PRIN PERSPECTIVA MODELELOR DE ANALIZĂ CONTEMPORANE

Ioan Codruț LUCINESCU*
Valentin STOIAN*

Abstract

The article aims at harnessing the analytical power of theoretical models employed in studying defection in favor of the enemy and use them to study Romanian historical sources originating during the First World War. These models have been developed in the United States during the 1950s and 60s and are used by this article to study a very different case. The article's main research question is „Can models explaining reasons for defection developed in the US during the Cold War be applied on behaviors detected in Romania at the beginning of the XX century?” The article answers this question in the affirmative, showing how reasons for defection are, many times, similar despite large differences in time and space.

The article's first section relies on an exhaustive review of several theoretical models, especially MICE. Further empirical studies have refined this simplification of motivations, uncovering new potential reasons for betrayal such as the existence of „divided loyalties” or of disgruntlement against one's own organization. These represent the analytical blueprint which is later applied on Romanian documents dating from World War I.

The second part of the article employs an analytical approach to uncover reasons for defection in Romania and its vicinity. It presents both cases of ethnic Romanians who were Austro-Hungarian citizens and defected in favor of Romania, as well as intelligence successes by the Austro-Hungarian enemy in Romania of that time. The article concludes that the first cases are mainly motivated by „divided loyalties” while the second was mostly caused by money and ideological reasons.

Keywords: defection, motivation, ideology, loyalty

Introducere

Literatura ficțională, dar și filmele de acțiune, de multe ori simplificări ale unor realități complexe, creionează, în cadrul paletelor relativ restrânse de personaje cu care operează, imaginea trădătorului ca fiind, de multe ori,

* Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”.

mult mai condamnabilă decât cea a principalului personaj-negativ. Trădătorul este prezentat ca o ființă slabă, tentată de avantaje pe care nu le merită, sau acționând din invidie nejustificată, împiedicând, niciodată decisiv, acțiunea protagonistului de a învinge personajele negative.

Motivațiile trădării, în lumea spionajului real, sunt, de multe ori, mult mai complexe. Mai ales în situații de război sau de confruntare ideologică accentuată, trădarea reprezintă un risc serios la adresa propriei persoane, iar motivele pentru care anumiți indivizi acceptă aceste riscuri sunt diverse. De asemenea, trebuie menționat și faptul că, în multe situații, cei care acceptă să lucreze împotriva propriului stat pentru o putere străină nu sunt prinși, iar resorturile intime care au generat o astfel de decizie nu sunt cunoscute niciodată. În multe alte situații, deși cei care comit astfel de acte sunt prinși, documentele care reliefează motivațiile lor (fie documente elaborate de serviciul de informații care i-a recrutat, fie cele ale interogatoriilor post-factum) rămân clasificate pentru o lungă perioadă de timp. Astfel, concluzii asupra acestor situații pot fi trase doar la o distanță apreciabilă de timp după ce evenimentul a avut loc.

Articolul de față introduce o abordare invadatoare în domeniul studiilor de intelligence, în sensul că aplică un model teoretic dezvoltat de către specialiști americani din timpul și imediat după Războiul Rece asupra surselor istorice românești referitoare la perioada Primului Război Mondial. Articolul urmărește să răspundă la următoarea întrebare de cercetare: „Pot fi translatate modelele de analiză dezvoltate în SUA Războiului Rece asupra comportamentelor detectate în spațiul românesc la începutul secolului XX?”. Argumentul central al articolului este că aceste modele sunt universalizabile, arătând că principala motivație a etnicilor români din imperiul Austro-Ungar care colaborau cu structurile informative românești era aceea a ideologiei sau a „loialităților împărțite”, iar cea a cetățenilor români care trădau în favoarea Puterilor Centrale era cea financiară. Bineînțeles, cele două posibile situații nu se exclud reciproc, ambele fiind întâlnite în toate cazurile. Se remarcă însă o anumită prevalență a pattern-urilor de acțiune de fiecare parte a baricadei, determinate în mare măsură de situația politică și militară a celor două state combatante. Austro-Ungaria stăpânea un vast teritoriu cu o majoritate românească, care fusese supusă unui proces de asimilare culturală violentă și care generase alienare și frustrare. Pe de altă parte, Imperiul Dualist putea mobiliza resurse financiare mult superioare, exercitând și o putere de atracție culturală considerabilă.

Prima secțiune a articolului va prezenta modelele teoretice ale motivațiilor colaborării cu un serviciu de informații străin, modele realizate prin cercetarea cazurilor concrete din Statele Unite ale Americii. Aceste

modele au apărut în contextul dezvoltării fără precedent a spionajului sovietic în SUA și a interviuării unui număr mare de cetățeni americani care au lucrat pentru sovietici. Principalul model discutat este MICE (Money-Ideology-Compromise-Ego), menționat de mai multe lucrări de studii de intelligence, atât teoretice, cât și empirice. Acest model a fost modificat în mai multe circumstanțe, fiind propuse chiar schimbări radicale ale sale.

Cea de-a doua secțiune aplică aceste modele asupra surselor istorice românești din perioada primului război mondial, analizând atât motivația trădării etnicilor români cetățeni ai Imperiului Austro-Ungar, cât și a românilor care au lucrat pentru Puterile Centrale. Secțiunea concludă că primul fenomen a fost mult mai de amploare, dar a vizat primordial persoane cu un statut social mediu, atrase de ideea de a servi un stat cu care se identificau mai mult, pe când cel de-al doilea a fost motivat primordial financiar și ideologic, vizând mai mult elitele politico-militare.

Dincolo de aceste concluzii științifice, se poate desprinde ideea că motivațiile umane sunt perene, acțiuni similare fiind motivate identic în perioade și în contexte politico-militare radical diferite. Astfel, acest studiu permite tragerea de concluzii nu doar asupra validității unor modele teoretice, ci și asupra legităților universale ale motivației umane.

Literatura de specialitate

Literatura care documentează motivațiile persoanelor care au desfășurat activități de spionaj se bazează aproape exclusiv pe cazuri care au avut loc în SUA, în timpul și după Războiul Rece. Având în vedere numărul mare de cazuri de spionaj petrecute în SUA, dar și dorința guvernului de a elabora un profil al spionului, cele mai importante cercetări empirice bazate pe spioni condamnați au avut loc în această țară. Într-o oarecare măsură, motivațiile cetățenilor SUA condamnați pentru spionaj împotriva propriei țări și despre care s-au păstrat informații în literatura de specialitate sunt contextual dependente de situația politică din perioada în care au acționat. Pe de altă parte, anumite categorii de motivații pot fi extinse și unei alte perioade istorice și situații politice. Ceea ce rămâne însă constant în toate timpurile este faptul că o persoană care acceptă să lucreze ca sursă de informații pentru un serviciu inamic pe teritoriul statului al cărui cetățean este se expune unor riscuri extreme, pedepsele cu moartea sau cu închisoare pe viață fiind frecvente în astfel de situații, mai ales pe timp de război. Astfel că, deși situația politică poate fi diferită, anumite specificități neputând fi surprinse de literatura și rapoartele scrise despre cetățenii americani care au spionat împotriva SUA după începerea Războiului Rece, consultarea acestei literaturi

poate oferi categorii de bază asupra motivației umane de a efectua acte de spionaj.

Literatura studiilor de intelligence utilizează, primordial, modelul MICE (Money-Ideology-Compromise/Coercion-Ego) pentru a descrie posibilele motivații ale unei persoane care acceptă să devină sursă de informații pentru un serviciu secret advers. Conform anumitor autori, acest model general a fost prezentat publicului pentru prima dată de către Stanislav Levchenko, maior al KGB care a defectat în Vest în Octombrie 1979 (Lowenthal, 2011, p. 150; Charney și Irvin, 2014). Conform acestui model există patru motivații care determină o persoană să devină spion împotriva propriei țări sau organizații.

Primul motiv propus de acest model sunt banii, una dintre motivațiile cele mai simple și ușor de înțeles. O mare parte din spionii prinși în SUA, dar și din cei pe care CIA-ul i-a folosit pentru a spiona Uniunea Sovietică au fost recompensați financiar. Unul dintre cele mai cunoscute cazuri este al lui Aldrich Ames, care a fost dat de gol de cheltuielile sale extravagante. O formă specifică a acestei motivații este descrisă de Sebastian Michalak, cercetător polonez care citează un studiu intern al Serviciului de Securitate al Ministerului de Interne Polonez din 1980, în care se menționează că circa jumătate din cetățenii Poloniei comuniste care au spionat pentru țările occidentale între 1957-1970 au făcut-o pentru bani, în mod direct, pe când un sfert au dorit să fie sprijiniți pentru a emigra în Vest (Michalak, 2011, pp. 1-4).

Ideologia se referă la o serie de credințe despre ceea ce este corect în lume, fie în general, fie în ceea ce privește politica țării asupra într-un anumit domeniu. În general, conform literaturii de specialitate, spionajul cu motivații ideologice a fost o caracteristică a primei perioade a războiului rece, fiind în considerabilă scădere în a doua parte a conflictului, dar revenind, într-o oarecare măsură, în perioada post-război rece. Scăderea suferită în a doua perioadă a Războiului Rece a fost determinată de revelațiile asupra politicilor Uniunii Sovietice, care au redus atractivitatea ideologiei comuniste. Cele mai cunoscute cazuri de spionaj ideologic sunt grupul „Cambridge Five”, cel mai bine cunoscut fiind Kim Philby sau Ana Belen Montez, care au spionat împotriva Marii Britanii și a SUA fiind convinși de orientarea ideologică greșită a acestor două guverne (Burkett, 2013). Philby a spionat în favoarea URSS, iar Montez în favoarea Cubei. De asemenea, o dată cu prăbușirea Uniunii Sovietice și creșterea amenințării islamului radical, au existat o serie de cetățeni americani ce au încercat să spioneze în favoarea al-Qaida, convinși de necesitatea jihadului global (Burkett, 2013).

Compromise/Coercion – Compromitere sau obligare se referă la șantajarea unor persoane sau obligarea lor prin alte mijloace (ex. amenințări

la adresa familiei) pentru a îi determina să comită acțiuni de spionaj. Literatura ficțională se referă la cazuri de bărbați seduși de agente ale serviciilor secrete adverse și apoi șantajați sau bărbați homosexuali împotriva cărora s-a folosit această orientare (Charney și Irvin, 2014).

Ego se referă la dorința trădătorului de a se simți superior celor din jur prin activitatea sa sau de a trăi „senzații tari” cu scopul de a evada din rutina zilnică. Cei care trădează din aceste motive își imaginează că trăiesc o viață aventuroasă datorită activității lor, crezând că astfel sunt mai buni decât ceilalți (Burkett, 2013, pp. 7-9).

Alte abordări teoretice vin să completeze sau să modifice modelul MICE, propunând noi factori care să contureze posibile motivații ale persoanelor implicate în activități de spionaj. Stan Taylor și Daniel Snow (1997) propun înlocuirea ultimilor doi factori (Compromise/Ego) cu termenii de „Ingratiation” (încercare de a intra în grațiile cuiva) și Disgruntlement (nemulțumire). Primul se referă la o situație în care o persoană spionează pentru a-i face pe plac unui prieten/iubit cu scopul ca celălalt să aibă o imagine bună despre persoana în cauză. Cel de-al doilea factor descrie o situație în care potențialul trădător este nemulțumit de modul în care percepe că organizația din care face parte îl tratează și, din acest motiv, decide să se răzbune pe organizație. Cel mai bun exemplu al unei astfel de situații este un angajat care consideră că ar fi meritat să fie promovat, dar nu a fost sau că a fost pedepsit pe nedrept (Taylor și Snow, 1997, pp. 101-125).

Un alt factor posibil care determină spionajul în favoarea altei țări este, conform celui de-al treilea raport al proiectului PERSEREC (vezi mai jos), existența „loialităților împărțite”, adică o situație în care o persoană, fie datorită unor legături culturale, fie datorită unora de familie, se simte apropiată de o altă țară spre deosebire de cea a cărei cetățean este (Herbig, 2008).

O modificare radicală a framework-ului MICE sau a diferitelor sale variante a fost propusă de Randy Burkett, reprezentant al CIA la școala post-universitară a Marinei SUA. Acesta propune înlocuirea acronimului MICE cu cel de RASCLS (Reciprocation-Authority-Scarcity-Commitment and Consistency-Liking-Social Proof), bazat pe principiile universale ale acțiunii umane propuse de psihologul italian Cialdini. Acestea sunt, conform teoriei lui Cialdini Reciprocitatea, Autoritatea, Limitarea Resurselor, Consistența, Relațiile plăcute, Dovada importanței sociale a unui comportament. În viziunea lui Burkett, reciprocitatea se referă la disponibilitatea ofițerului recrutor de a ajuta o potențială sursă cu o favoare sau de a-i îndeplini o nevoie înainte de a pretinde orice. Conform teoriilor psihologice, indivizii se simt obligați să răsplătească o favoare care li s-a făcut. Autoritatea presupune

abordarea unui aer care să sugereze că ofițerul recrutor face parte dintr-o organizație importantă ce poate influența considerabil cursul unor evenimente. Al treilea termen, tradus ca resurse limitate, presupune ca ofițerul recrutor să îi spună sursei de informații că ceea ce are nevoie de la el este urgent și important în situația dată, generând o situație de acțiune imediată. În viziunea lui Burkett, este necesar ca ofițerul unui serviciu de informații să demonstreze că este deplin implicat în relație și nu își schimbă comportamentul, cerând același lucru și sursei sale (commitment and consistency). Penultimul factor presupune ca sursa de informații să fie măgulită pentru a avea o relație interumană plăcută (Liking) cu ofițerul serviciului de informații iar ultimul (social proof – dovada importanței sociale) se referă la inducerea ideii că agentul nu este singur, că există și alți agenți și că acest comportament este unul dezirabil și pentru alte persoane (Burkett, 2013, pp. 7-9).

Din punct de vedere al studiilor empirice, se remarcă trei surse primordiale (articole academice, raportul proiectului Slammer, rapoartele proiectului PERSEREC) care au cercetat motivațiile indivizilor implicați în activități de spionaj împotriva propriei țări. Din păcate, toate aceste studii au fost realizate în SUA și se referă exclusiv la cetățeni care au spionat în această țară. Motivațiile spionilor din alte contexte pot fi reținute doar prin analiza secundară a articolelor de specialitate care discută cazuri de spionaj, fără a avea motivația ca unul dintre factorii de studiu.

În articolul menționat mai sus, Stan A. Taylor și Daniel Snow analizează cazurile a 139 de americani acuzați oficial de trădare în SUA conform schemei Bani-Ideologie-Încercarea de a intra în grațiile cuiva - Nemulțumire. Analiza celor doi autori are în vedere doar anii 1940-1990 (perioada Războiului Rece), motivațiile fiecărui caz de spionaj fiind deduse pe baza studiului unor surse deschise. Atribuirea motivațiilor pentru spionaj fiecărui caz este făcută de autori direct, fără însă a avea acces la interviuri detaliate cu cei acuzați de spionaj. Articolul concluzionează că motivația ideologică este prezentă aproximativ la același nivel ca motivația financiară pe parcursul anilor 1940-1970 (în special în primele două decade ale Războiului Rece), iar în anii 1970-1990 importanța motivației financiare crește semnificativ, ceilalți trei factori fiind mai puțin pronunțați. Conform autorilor, plata foarte proastă a militarilor din funcțiile inferioare (militari voluntari, subofițeri) a generat tentații serioase, favorizând spionajul. Doar 23,7% din totalul spionilor au făcut acest lucru datorită motivațiilor ideologice, procent mult mai scăzut în anii '70-'90, mai ales după revelațiile crimelor din Uniunea Sovietică și înăbușirea revoltelor din Ungaria (1956) și Cehoslovacia (1968) (Taylor și Snow, 1997, pp. 101-125).

Studii empirice la nivel academic asupra motivațiilor celor care au spionat împotriva SUA au fost făcute de psihologul Leroy Stone. Acesta a construit o bază de date de 186 de indivizi acuzați de spionaj, utilizând 59 de variabile care îi caracterizează pe fiecare. Codarea variabilelor a fost făcută pe baza consultării surselor deschise despre fiecare caz. Ca și în studiul lui Taylor și Snow, Stone a atribuit el însuși motivația spionilor, incluzând și informații despre suma de bani primită de fiecare și despre atașamentul său ideologic. Utilizând metoda analizei componentelor principale (o metodă statistică ce presupune restrângerea variabilelor primare în noi variabile generate automat pe baza corelației dintre variabilele deja existente), Stone a concluzionat că există o diferență vizibilă între trădătorii motivați financiar și cei motivați ideologic. Astfel, cei care trădează pentru bani nu au motivații ideologice și invers, cei care au primit bani pentru activitatea lor neputând fi considerați ca atașați de orice fel de ideologie. De asemenea, autorul nu a putut observa o relație între alte motivații precum obligarea de a spiona sau nemulțumirea cu starea carierei, fiecare dintre aceste motivații fiind de sine stătătoare (Stone, 1992).

Una dintre cele mai importante surse de studiu a spionilor condamnați pentru spionaj împotriva SUA este proiectul PERSEREC (Defense Personnel and Security Research Center), un centru de cercetare înființat în cadrul Departamentului Apărării din SUA, în urma scandalului de trădarea lui John Anthony Walker (subofiter în Marina SUA, care a vândut documente clasificate sovieticilor, fiind arestat în 1985). Centrul de cercetare a fost înființat pentru a îndeplini recomandările Comisiei Stillwell, care a evaluat slăbiciunile sistemului de acordare a accesului la informații clasificate în SUA. Proiectul PERSEREC deține cea mai mare bază de date de persoane condamnate pentru spionaj împotriva SUA, generând până acum trei rapoarte asupra motivațiilor acestora. Cel mai important pentru acest articol este ultimul, cuprinzând activitatea de spionaj începând cu 1947 și terminând cu 2007. Din nou, trebuie menționat că motivațiile pentru spionaj au fost stabilite de către cercetători pe baza consultării surselor deschise, fără a intra direct în contact cu cei condamnați pentru spionaj. Rapoartele PERSEREC utilizează o schemă de posibile motivații bazate pe: bani - loialități împărțite - nemulțumire - intrarea în grațiile cuiva - obligare - „senzații tari” (thrills) - recunoaștere sau ego. Spre deosebire de alte studii, acest raport include și posibilitatea ca un spion să fie motivat de mai multe lucruri, prezentând și date despre prevalența motivelor primordiale atunci când există mai multe motive pentru spionaj (Herbig, 2008).

Precum studiul lui Stan și Taylor, al treilea raport PERSEREC observă creșterea importanței motivației financiare în a doua perioadă a Războiului Rece, urmată de scăderea acestei motivații în perioada post-Război Rece. Dacă

în prima parte a Războiului Rece (1947-1979) spionii care au avut banii ca singură motivație erau în procent de 47%, acest procent crește la 74% în perioada 1980-1989, pentru a scădea la doar 7% între 1989 și 2007. De asemenea, procentul spionilor motivați primordial, dar nu exclusiv de bani variază de la 43% la 60%, pentru a scădea la 39% după 1989. Alternativ, existența loialităților împărțite ca singură motivație trece de la 16% (în perioada 1947-1979) la 11% între 1980-1989 sărind la 57% după 1990. O evoluție similară o are prevalența loialităților împărțite ca factor primordial între alte motive. Nemulțumirea ajunge la valoarea de 22% pentru perioada 1989 și 2007, după ce fusese mult mai puțin importantă în perioada anterioară. Celelalte posibile motivații au un număr mult mai mic de cazuri, fiind mai puțin relevante. Una dintre concluziile raportului este că spionajul împotriva SUA după 1989 este influențat de procesul de globalizare, mult mai mulți spioni fiind cetățeni americani naturalizați, (de origine străină), care păstrează legături culturale cu o țară de origine, a lor sau a părinților (Herbig, 2008).

O altă sursă de informații despre motivația celor condamnați pentru spionaj împotriva SUA este raportul editat de proiectul Slammer (intitulat astfel deoarece activitatea de cercetarea a avut loc în închisorile de maximă securitate unde erau închiși cei condamnați, slammer = „pușcărie”). Acesta s-a desfășurat sub auspiciile CIA la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor '90, raportul fiind finalizat în aprilie 1990, dar declassificat parțial doar circa 16 ani mai târziu (Stein, 2010). Spre deosebire de studiile anterioare, raportul proiectului Slammer s-a bazat pe interviuarea detaliată a 30 de condamnați pentru trădare în prezența unui psiholog specializat în comportamentul uman și a unui ofițer de contrainformații. De asemenea, au fost intervievați și membri ai familiei sau apropiați ai trădătorilor, pentru a putea fi studiată motivația acestora. Astfel, proiectul a putut identifica motivațiile spionilor condamnați în mod direct, discutând cu aceștia. Informațiile sintetice prezentate public conturează un profil al trădătorului ca fiind motivat în principal de nemulțumire față de modul în care organizația din care face parte îl tratează, considerând că ar fi meritat mai mult, spre exemplu o promovare sau o situație materială mai bună (Project Slammer interim report, 1996). În plus, trădătorul consideră că este mai bun decât ceilalți colegi și că organizația sa nu recunoaște acest lucru. Mai mult, cei condamnați pentru spionaj se consideră superiori procedurilor de securitate stabilite la nivelul organizației, lucru întărit de succesul acestora de a lucra nedetectați o perioadă de timp și de a păcăli sistemul intern de securitate. Un mod de a se detașa de rezultatele propriului lor comportament este percepția trădătorilor condamnați că acțiunea lor nu produce victime, o potențială schimbare a unui iluzoriu „echilibru de forțe” la nivel global fiind percepută ca extrem de

abstractă (Project Slammer interim report, 1996). Comentând raportul, psihologul William Pollack, a emis ipoteza că banii pe care cei care spionează îi primesc au și rolul de a valida propriul ego, pe care organizația pentru care lucrează l-a rănit (Pertman, 2001).

Spre deosebire de modelele statice prezentate mai sus, Terrence Thompson, fost psiholog al CIA (șeful structurii de testări cu poligraful), care a intervievat o parte dintre cei condamnați pentru trădare, a elaborat un model dinamic de evoluție a motivației celui care comite fapte de spionaj. Conform lui Thompson, decizia de a începe activitatea de spionaj este dată de intersecția dintre „o oportunitate, o criză de viață, o trăsătură negativă de caracter, peste care se suprapune un eveniment declanșator”. Thompson consideră faptul accesul la informații clasificate reprezintă ca o oportunitate de a comite spionaj. În cele mai multe cazuri, criza de viață este generată de absența veniturilor suficiente, de o mutare intempestivă ordonată de superiori sau de reevaluarea vieții cauzată de atingerea vârstei mijlocii (în cazul lui Robert Hanssen, acesta nu își putea permite să își ducă copiii la școala catolică, așa cum percepea că religia sa o cere). Trăsăturile de caracter slabe sunt, în viziunea lui Thompson, predispoziția spre infracționalitate, spre jocurile de noroc sau spre o viață de lux, prezentă, de exemplu, la Aldrich Ames. Pentru a atenua caracterul negativ al propriilor acțiuni, anumiți spioni consideră că faptele lor nu sunt rele, ci că fac un lucru bun, de exemplu Earl Pitts afirmând că dorește să se răzbune pe FBI, dar nu își trădează cu adevărat țara. În final, evenimentul declanșator este reprezentat de situații precum probleme financiare sau maritale (Thompson, 2014).

Alte cazuri relevate de literatura de specialitate nu s-au concentrat exclusiv pe motivație, fiind analizate în contextul studiilor despre activități de informații în anumite state și în anumite perioade de timp. Într-un articol despre operațiunile MI5 împotriva Provisional Irish Republican Army, este prezentat cazul agentului cu nume de cod „Observatorul B”, care a furnizat serviciilor de informații britanice elemente din activitățile grupării teroriste, dar și ale grupărilor militante rivale (aparținând protestanților loialiști din Irlanda de Nord). Conform ofițerului de caz, „Observatorul B” putea fi încadrabil în categoria celor motivați ideologic, principalul său resort fiind dorința de a „combate extremismul și violența, indiferent de sursa acestora”. Astfel, într-un raport confidențial studiat de autorul articolului, „Observatorul B” era descris ca „având o dorință de pace” și „puternic anti-Republican, intens loial Regatului Unit, dar profund opus utilizării forței de către comunitatea protestantă pentru a își impune voința asupra Guvernului din Ulster și a minorității Romano-Catolice” (Charters, 2013).

Un studiu asupra operațiunilor desfășurate de KGB în Israel în perioada Războiului Rece relevă că principala motivație a celor care au ales să lucreze pentru serviciul de informații sovietic au fost banii. Unul dintre spioni, Israel Bar, a intrat în atenția organelor de contrainformații israeliene datorită stilului luxos de viață pe care îl ducea, în contrast cu relativa lipsă de mijloace materiale preponderentă în Israelul anilor '50. Un alt exemplu este cel al lui Levi Levi, care a lucrat pentru serviciile de informații poloneze în interiorul serviciului de contrainformații Israelian (Shabak sau Shin Bet), devenind suspect și datorită unui ceas de aur pe care îl purta. Singurul caz de motivație ideologică prezentat în articol este cel al lui Zeev Avni, care a lucrat pentru KGB datorită convingerilor sale comuniste. De altfel, articolul concluzionează că serviciul sovietic oferea sume mari de bani agenților săi din Israel, aceasta fiind principala motivație în activitatea de spionaj (Shapiro, 2011).

O lucrare memorialistică scrisă de Henry Crumpton, fost ofițer CIA prezintă motivațiile pentru spionaj ale diverselor surse pe care le-a recrutat în cariera sa. Astfel, în lipsa unor studii documentate, din literatura memorialistică se pot observa motivații ale celor care au lucrat ca spioni în favoarea (și nu în detrimentul) SUA. Acesta aplică schema MICE pentru a descrie motivele surselor sale. În descrierile sale, sunt prezentate cazurile unei surse motivate financiar datorită salariului său foarte scăzut, care și-a negociat salariul pe care CIA urma să îl plătească, situația unui lider tribal african dornic să ajute SUA pentru că considera că organizarea tribală este depășită și conduce la războaie și violențe (ideologie), spionajul făcut de un ofițer de transmisiuni dintr-o ambasadă a unui stat din Blocul Estic, inițiat după ce acesta pierduse o sumă din banii ambasadei și ar fi urmat să fie pedepsit (compromise), sau de un funcționar mărunț care considera că nu este băgat în seamă de nimeni în propria organizație (ego) (Crumpton, 2013). Datorită modelului aplicat de autor, ultimul caz este clasificat în categoria ego, dar ar putea fi inclus și în categoria „nemulțumire”.

Spionaj și trădare în spațiul românesc, la începutul secolului XX

Deși modelele prezentate au fost elaborate în cea mai mare parte bazându-se pe experiența Războiului Rece, translatarea în spațiul românesc al începutului de secol XX vine să confirme faptul că motivația trădării este universal valabilă și se confundă cu istoria omenirii.

Din momentul în care era evident faptul că România se va alătura Antantei (1915) și, astfel, armata va declanșa ofensiva în Transilvania, structurile de intelligence naționale au avut ca sarcină principală asigurarea

unui flux informativ continuu, diversificat și cât mai exact despre capacitățile militare și nu numai, ale Austro-Ungariei.

Pe lângă asigurarea informativă a unităților armatei române în vederea contracarării acțiunilor spionajului Puterilor Centrale, acestea au organizat, pe parcursul celor doi ani de neutralitate (1914-1916), acțiuni complexe de culegere a informațiilor în Transilvania.

În acest sens, s-a urmărit recrutarea, în special, a persoanelor cu largi posibilități de informare prin natura meseriei lor și, foarte important în timp de război (când circulația oamenilor și a bunurilor este restricționată în toate statele beligerante), cu capacitate de deplasare în regiunile respective fără a trezi suspiciuni deosebite din partea autorităților austriece sau maghiare.

Principala motivație a „trădării” a fost existența „loialităților împărțite”, românii din Transilvania simțindu-se mai apropiați de România, pe care o percepeau ca „țara lor”, simțind, de multe ori, dorința românilor de a se uni cu ceea ce considerau că este patria-mamă; de asemenea, nu putem nega faptul că unii dintre aceștia au fost și remunerați, dar, indiscutabil, nu beneficiile materiale i-au determinat să ia o asemenea decizie periculoasă (în caz de descoperire, sentința era, de cele mai multe ori, moartea prin împușcare sau spânzurare). De altfel, agenții structurilor de intelligence naționale, atât cele ale Ministerului de Interne cât și ale Armatei urmăreau să recruteze, cu predilecție, persoane de origine română care s-au manifestat, sub diverse forme, în acest sens. Majoritatea au fost recrutați din rândul intelectualilor – doctori, farmaciști, avocați, profesori, ingineri, învățători sau preoți și al salariaților de stat – pădurari, factori poștali, lucrători ai căilor ferate și al comercianților (Brestoiu și Bobocescu, 1979, p. 105).

În diverse documente elaborate de agenții Siguranței Statului (structura de intelligence a Ministerului de Interne) se reliefează acest aspect, al conștiinței unei apartenențe la România pe care o au cei ce își oferă serviciile țării noastre. Într-o Notă redactată la 23 decembrie 1914 și adresată conducerii Siguranței, un agent al acesteia informează despre marele ajutor pe care l-ar putea oferi, în momentul începerii ofensivei armatei române în Transilvania preotul greco-catolic din Iablanița (Banat) George Tătucu. Despre acesta din urmă se specifică: „Numitul este un bărbat vrednic, cinstit, nepătat, poate cel mai vrednic preot român din Dioceza Caransebeșului...Demn de toată încrederea statului român...” (ANIC, DPSG, 592/1914, f. 2).

Același agent atrage atenția și asupra preotului ortodox Iulius Musta din comuna Glimboca (Banat), aflat, în decembrie 1914 la București cu afaceri, care poate oferi servicii importante și prin cunoașterea unor trasee peste Carpați vitale pentru trupele române care urmau să treacă munții. Se cere permisiunea conducerii Siguranței ca preotul Musta să fie recrutat imediat,

pentru ca să poată începe furnizarea de informații din momentul în care s-ar întoarce în Banat. De asemenea, semnaleză faptul că, datorită situației materiale bune a celor doi preoți, aceștia nu vor cere nici un fel de remunerație de la statul român, pentru activitatea secretă desfășurată (ANIC, DPSG, 592/1914, p. 3).

Pe lângă civilii, numeroși și bine motivați în activitatea secretă întâlnim și militari în armata imperială care au lucrat pentru România, „trădând” din patriotism armata imperială, față de care datorau, la acel moment, loialitate. Informații strategice au fost obținute, conform celor relatate de mareșalul Alexandru Averescu, de la un husar de naționalitate română; acesta, în vara anului 1916 a dezertat din armată, trecând munții. La București, a arătat Marelui Stat Major faptul că planul de campanie al Puterilor Centrale contra României prevedea, ca prim obiectiv, încă din momentul declanșării ostilităților, ocuparea Olteniei.

„Am dat crezământ acestei informații – arăta mareșalul Averescu în însemnările sale – căci corespundea unui plan judicios și de aceea când s-au produs eforturile cele mari contra grupului Nămești, prin concentrarea a 3 ½ divizii inamice, am presupus că se urmărea izolarea Olteniei prin ocuparea Piteștiului” (Averescu, p. 365).

Studierea documentelor de arhivă reliefează complexitatea activității de culegere a informațiilor din Imperiul Austro-Ungar, în cei doi ani de neutralitate (1914-1916). Se estimează că aproximativ 1.000 de persoane (Ștefănescu, 2009, p. 41) – români, dar și alte naționalități care trăiau în Ardeal, au fost, sub o formă sau alta, agenți ai Armatei, Siguranței Generale sau Jandarmeriei statului român. Evident că, din perspectiva autorităților imperiale, cetățenii coroanei care desfășurau acțiuni secrete erau considerați „trădători”, fiind tratați cu maximă asprime în momentul în care erau descoperiți.

Eugen Cristescu, șeful Serviciului Special de Informații (1940-1944) scria, referitor la această problemă: „...Prin acțiuni informative ofensive, Siguranța generală și Marele stat major au reușit să se orienteze din punct de vedere militar asupra situației din Ardeal, servindu-se în special de românii ardeleni, folosiți ca informatori și care după război au fost încadrați ca funcționari superiori în serviciul de siguranță al statului întregit” (*Din Memoriile lui Eugen Cristescu*, 1968, pp. 14-15).

Din *Memoriile* generalului Maximilian Ronge, șeful serviciului de informații al comandamentului imperial austro-ungar în perioada 1914-1918 aflăm că a existat un număr semnificativ de cazuri descoperite de contraspionajul imperial în perioada neutralității României; peste 100 de cazuri de „trădare” ale unor civili și militari cetățeni ai monarhiei habsburgice în favoarea intereselor țării noastre (ANIC – MR. MSM, 119, pp. 181-182).

Pe de altă parte, și serviciile secrete ale Puterilor Centrale înregistrează succese notabile în racolarea unor înalte oficialități militare dar și politice ale Vechiului Regat în perioada neutralității țării, principala motivație a trădării fiind banii. Amintim numai cazul elocvent al generalului de divizie Vasile Zottu, șeful Marelui Stat Major al armatei române în perioada 1914-1916. Destinul generalului este unul tragic, sinuciderea sa, la 12 noiembrie 1916, survenind pe fondul sustragerii de către agenții Siguranței (16 august 1916), din automobilul cu care ambasadorul Germaniei, baronul von dem Busche se pregătea să părăsească Bucureștiul, a servietei care conținea un dosar „exploziv” și anume lista de 200 de pagini pe care „erau trecute numele partidelor, ofițerilor, oamenilor politici, gazetarilor și samsarilor ce s-au lăsat corupți și plătiți” (Neagu, Marinescu și Georgescu, 1977, pp. 86-87).

Pentru a arăta amploarea fenomenului de „cumpărare”, amintim faptul că s-a descoperit și o scrisoare prin care centrul de spionaj german având sediul la Sofia, comunica Legației Reichului la București că i-a fost expediată suma de 25 mii mărci-aur pentru a susține activitățile rețelei de spionaj în România (Brestoiu și Bobocescu, 1979, p. 132).

Întrucât pe listele rețelei de informații a serviciului de spionaj german în România se găseau persoane cu funcții importante în stat (apărea chiar și numele marelui om politic conservator Alexandru Marghiloman), directorul general al DPSG, Iancu Panaitescu, înaintează regelui Ferdinand și primului-ministru Ion. I. C. Brătianu dosarul sustras de la diplomat.

Cu toate că descoperirile făcute impuneau luarea unor urgente măsuri organizatorice, deoarece pe 15/28 august 1916 a început ofensiva în Transilvania, nu mai era posibilă înlocuirea imediată a militarilor superiori din conducerea armatei care fuseseră deconspirați.

Pentru evitarea „demoralizării armatei” s-a hotărât ca numele generalilor și ofițerilor trădători să nu fie adus la cunoștința opiniei publice; totuși, li s-a interzis accesul la documentele operative, fiind puși sub supraveghere până în momentul în care puteau fi scoși din funcții și aduși în fața Curții Marțiale. Despre generalul Zottu se spunea că a favorizat transmiterea către Puterile Centrale a Planului de campanie al armatei române, în cazul intrării în război de partea Antantei. Aflând că numele lor se găseau pe lista sustrasă de la von dem Busche, atât generalul Zottu cât și maiorul Ionescu, șef de Stat Major la Corpul II Armată s-au sinucis, pentru a nu mai îndura interogatoriile firești în asemenea cazuri și oprobiul public, urmate de sentința capitală (Ștefănescu, 2007, p. 45).

Însă atragerea unor militari aflați în funcțiune sau în retragere la acțiuni subversive prin intermediul banilor nu este o metodă infailibilă; avem în vedere un exemplu concludent de la începutul primei conflagrații mondiale.

În contextul prelungirii conflictului declanșat în vara lui 1914 (în acel moment nici una dintre marile puteri implicate nu bănuia că războiul va deveni unul mondial și va duce la remodelarea lumii), atât Puterile Centrale cât și Antanta încearcă, sub toate formele posibile, sabotarea efortului de război al coaliției adverse. Un caz interesant este semnalat de agenții Siguranței Generale a Statului (componenta cu rol informativ a Ministerului de Interne), al cărei protagonist este ambasadorul Imperiului German în România, von dem Busche.

Acesta încearcă cumpărarea unui căpitan de marină în rezervă, Gheorghe Coandă pentru acțiuni de perturbare a traficului fluvial de aprovizionare cu materiale militare a Serbiei, aflată în prima linie contra trupelor austro-germane (ANIC – DPSG, 177/1914, p. 1). Se dorea scufundarea șlepurilor cu arme și diverse materiale încărcate în portul rusesc Reni și descărcate pe teritoriul sârb; urma ca minele marine necesare să îi fie procurate căpitanului român de oficialul german și plantate în apele Dunării între Cernavodă și Galați.

Coandă a pretins să i se dea o garanție pentru plată și, în același timp, un aconto de 6.000 lei. Însă, după primirea banilor, comandorul a divulgat aranjamentul atașatului militar al Rusiei în România, colonelul Semenoff, căruia i-a propus aranjarea unor serii de „atentate” împotriva navelor de transport rusești. Diversiunile au rămas la stadiul de proiect (ANIC – DPSG, 177/1914, p. 8), Germania plătind sume mari de bani fără a obține vreun beneficiu, iar acțiunile de blocare a Dunării eșuând în totalitate.

Universalitatea trădării pentru beneficii financiare este dată și de un exemplu prezentat de structurile de intelligence naționale, referitoare la noile autorități bolșevice care ajung la putere în Rusia, după Revoluția din 25 octombrie 1917. Astfel, prin rețeaua informativă creată de Siguranța Generală în interiorul mișcării comuniste ruse din Basarabia și Ucraina, conducerea de la București era permanent informată despre intențiile și planurile liderilor acesteia. S-a reușit penetrarea grupului bolșevic de elită din jurul temutului lider Cristian Racovski, care își stabilise cartierul general în regiunea Odessa, cu scopul de a „aprinde” revoluția comunistă inclusiv în România.

Dintr-o Notă catalogată de maximă urgență, sfârșitul lunii octombrie 1917, aflăm că „Agentul de Siguranță din Odessa” (nu se oferă alte detalii referitoare la identitatea sa), raporta: „Sunt informat din anturajul lui Rakovsky, că acesta ar fi trimis un memoriu la Petrograd, prin care cere a fi ajutat la o acțiune decisivă contra Regelui și României. Știu că el prepară o lovitură serioasă contra României. Rakovsky și evreii din Rusia conduc complotul...”

Doi agenți ce-i am în solda mea, la Rakovsky, ar putea, dacă le-aș oferi o frumoasă sumă de bani, să facă eforturi ca să poată afla intențiunile Comitetului evreu și a conducătorului acestuia. Unul din ei mi-a declarat că este gata de a suprima din lume pe Rakovsky, în schimbul unei importante sume de bani.

Dați-mi instrucțiuni urgente relativ la suma de bani ce aș putea oferi la acești oameni pentru a-i stimula să-mi furnizeze cât mai urgent complotul condus de Rakovsky & Com., contra Regelui și Guvernului. O oră de întârziere acestei afaceri am putea risca să o pierdem” (ANIC – DGP, 3/1913, f. 48). Din păcate, documentele aflate la Arhiva Națională a României nu ne-au permis să identificăm deznodământul afacerii, dar este clar că nu s-a reușit asasinarea revoluționarului Racovski.

De asemenea, întâlnim și exemple de trădare a unor militari de carieră din considerente „morale”, datorită convingerilor lor politico-ideologice. Pe lângă șocul produs de înfrângerile de pe front (suferite într-un timp extrem de scurt) și necesitatea refugierii autorităților în Moldova pentru a nu cădea în mâinile Puterilor Centrale, o vie emoție a produs în rândurile armatei trădarea colonelului Alexandru Sturdza, fiul marelui om politic liberal Dimitrie A. Sturdza, comandant al Brigăzii a 7-a Mixtă (Otu și Georgescu, 2011). Acesta a dezertat la germani fiind convins că numai o alianță cu Reich-ul lui Wilhelm al II-lea putea salva România de a fi ocupată de Imperiul țarist. Însă acțiunea sa nu a fost spontană, ci urmare a unui plan gândit, așa cum relevă rapoarte ale agenților Siguranței Statului.

Din deciziile luate în calitate de comandant al unei unități care se afla în prima linie, este evidentă dorința colonelului de a sabota intențiile funcționarilor Siguranței cu privire la trimiterea unor agenți în spatele frontului germano-austro-ungar: „Gheorghe Gherman locuitor din comuna Tulnici, munții Vrancei este trimis de noi a trece munții cu însărcinări determinate date de noi, dându-i în acest scop o recomandatie către autoritățile militare române de la punctul de trecere. Dl. Colonel Sturdza, comandatul Brigăzii 7 Mixte ne înștiințează prin adresa nr. 1062 din 20 noiembrie 1916, că prezentându-se în ziua de 18 noiembrie 1916 Gheorghe Gherman recomandat de noi spre a fi lăsat să treacă frontiera, i se refuză categoric trecerea peste frontieră pe motivul că e simplist, naiv și nu inspiri încredere. Dispărând, l-a pus în urmărire. Dl. Colonel Sturdza, comandatul Brigăzii 7 Mixte prin adresa nr. 1088 din 21 noiembrie 1916 ne înștiințează că Gheorghe Gherman trecând totuși granița în mod clandestin, a făcut spionaj în favoarea inamicului, trădând austro-germanilor mișcările armatelor ruse. Dă ordin ca orice individ ce-i vom mai trimite în acest scop să fie arestat din lipsă de încredere... Șeful Biroului de Informațiuni de la Armata de Nord prin adresa nr. 62 din 2 decembrie 1916, având în vedere cazul adus la lumină de dl. col. Sturdza, interzice Centrului de Informațiuni de a mai

trimite informatori peste graniță. Centrul de informațiuni, în baza unor documente oficiale aflătoare în original la dosar, a căror autenticitate nu a fost până acum de nimeni contestată, raportează că toate informațiunile d-lui colonel Sturdza nu corespund adevărului” (ANIC – DGP, 16/1926, ff. 54-55v).

Acțiunile sale de sabotare a efortului militar național se vor concretiza prin trecerea în tabăra inamicului în zorii zilei de 6 februarie 1917, act care va produce consternare atât în rândurile armatei, cât și ale opiniei publice românești. Entuziasmul său s-a spulberat rapid, deoarece propaganda pe care a desfășurat-o în lagărele germane cu prizonieri români în vederea creării unei „armate” care să lupte alături de Puterile Centrale nu a avut ecou, în ciuda promisiunilor făcute militarilor aflați în situații deosebit de grele (lipsa hranei și munca epuizantă a produs mii de victime printre românii prizonieri).

Concluzii

Principalul scop al acestui articol a fost de a transla modelele de analiză dezvoltate pentru studiul motivației trădării în favoarea inamicului de la timpul și contextul geopolitic în care acestea au fost create la un context complet diferit și de a verifica validitatea acestora. Prin studiul surselor istorice românești din perioada Primului Război Mondial sunt validate modele de studiu create cu 30-50 de ani mai târziu în situația specifică Războiului Rece. Utilizarea acestor modele permite o analiză inovatoare a unor surse istorice utilizate până acum în moduri primordial descriptive. Astfel, se oferă o nouă perspectivă asupra unui fenomen, pe de-o parte universal, pe de altă parte, susceptibil de manifestări diferite în funcție de situația și contextul specific.

Articolul se referă primordial la modelul MICE (Money-Ideology-Compromise-Ego), atingând însă și modificările sale parțiale. În accepțiunea clasică, o persoană care acceptă să lucreze pentru un serviciu de informații străin poate fi motivată fie de bani, de credințe ideologice, de șantaj sau de aroganță. Acest model a fost aplicat asupra spionilor prinși în Statele Unite, studiul empiric determinând uneori înlocuirea ultimilor doi termeni cu motivații precum „loialități împărțite”, „nemulțumire” sau „încercarea de a intra în grațiile cuiva”. De asemenea, o propunere radicală a fost înlocuirea modelului cu cel denumit RASCLS, reprezentând o îndepărtare mult mai considerabilă față de original.

Analiza istorică a surselor relevante pentru perioada primului război mondial în spațiul românesc a relevat motivații ce se pot înscrie în grila MICE dar, totodată radical diferite, pentru cei implicați în conflict pentru colaborarea cu servicii de informații inamice. În primul rând au fost analizate activitățile serviciilor de informații românești în Transilvania, aflată la acel moment încă în Imperiul Austro-Ungar, demonstrându-se influența puternică

pe care acestea o aveau în rândul populației de etnie română, care, în ciuda unor riscuri ridicate la adresa propriei securități era dispusă să ofere informații cruciale. Principala motivație a acestor acțiuni a fost, conform surselor consultate, loialitatea pe care aceștia o simțeau față de România, un stat de care se simțeau mai apropiați decât cel al cărui cetățeni erau. Politicile asimilaționiste maghiare din perioada dualismului au contribuit probabil, într-o mare măsură, la un astfel de rezultat.

Pe de altă parte, nu trebuie negată nici activitatea serviciilor de informații austro-ungare pe teritoriul României, și acestea reușind să obțină succese notabile. Printre importante surse de informații ale acestor servicii s-au aflat ofițeri de rang superior ai Armatei Române, seduși fie de banii oferiți de Puterile Centrale, dar și de apelul unei culturi ce putea părea superioare, mai ales în competiție cu Rusia țaristă, aliatul formal al României. De asemenea, mișcarea comunistă a reprezentat o sursă permanentă de îngrijorare pentru autoritățile românești, cercul liderului revoluționar Rakovsky fiind penetrat de agenți ai Siguranței, cu ajutorul unor importante sume de bani.

Concluzia finală a acestui articol, dincolo de cea a aplicabilității unui sau altui model de analiză, este că fenomenul trădării este universal, depășind granițele timpului și spațiului. Înțelegerea motivațiilor perene care îl determină poate ajuta un serviciu de informații să se protejeze de intruziunile inamice, dar și să obțină succese pe linia activității informative împotriva unui competitor.

Referințe bibliografice:

1. Arhivele Naționale ale României, Fonduri – *Direcția Generală a Poliției, Direcția Poliției și Siguranței Generale, Ministerul de Război* (Parte structurală Marele Stat Major).
2. Brestoiu, Horia, Vasile Bobocescu, (1979), *Momente din activitatea organelor de ordine, informații și contrainformații românești în perioada 1878-1918*, Serviciul Editorial și Cinematografic, București.
3. Burkett, Randy, An Alternative Framework for Agent Recruitment: From MICE to RASCLS", *Studies in Intelligence Vol. 57, Nr. 1*, accesibil pe <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol.-57-no.-1-a/vol.-57-no.-1-a-pdfs/Burkett-MICE%20to%20RASCALS.pdf>, (accesat la 27.08.2015).
4. Charney, David L. și John A. Irvin *A Guide to the Psychology of Espionage*, accesibil pe http://www.afio.com/publications/CHARNEY_The_Psychology_of_Espionage_DRAFT_2014Aug28.pdf, (accesat la 22.08.2015).
5. Charters, David A. 'Have A Go': *British Army/MI5 Agent-running Operations in Northern Ireland 1970–1972*, in *Intelligence and National Security*, 28 (2013):2.

6. *Din Memoriile lui Eugen Cristescu*, (1968), Consiliul Securității Statului, Direcția Învățământ, București.
7. Crumpton, Henry A. (2013), *The Art of Intelligence: Lessons from a Life in the CIA's Clandestine Service*, New York: Penguin Books.
8. Herbig, Katherine L (2008) *Changes in Espionage by Americans: 1947-2007*, accesibil pe <https://www.fas.org/sgp/library/changes.pdf>, (accesat La 29.08.2015).
9. Lowenthal, Mark M. (2011), *Intelligence: From Secrets to Policy*, CQ Press: Los Angeles.
10. Mareșal Averescu Alexandru, *Notițe zilnice din război 1915-1918*, ediția a III-a, Editura Cultura Națională, București.
11. Michalak, Sebastian, (2011), *Motives of espionage against one's own country in the light of idiographic studies*, in *Polish Psychological Bulletin*, vol. 42(1), 1-4, accesibil pe <http://www.degruyter.com/view/j/ppb.2011.42.issue-1/v10059-011-0001-2/v10059-011-0001-2.xml>, (accesat la 22.08.2015).
12. Neagu, C., D. Marinescu, R. Georgescu, (1977), *Fapte din umbră*, vol. II, Editura Politică, București.
13. Otu, Petre, Maria Georgescu, (2011), *Radiografia unei trădări. Cazul colonelului Alexandru D. Sturdza*, Editura Militară, București.
14. Pertman, Adam (2001), *Why They Spy Be It Ideology, Ego or Disaffection, Almost Always a Thread Connects Motive and Money*, 25.02.2001, accesibil pe <http://fas.org/sgp/news/2001/02/bg022501.html>, (accesat la 1.09.2015).
15. Project Slammer interim report, 1996 http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000218679.pdf, (accesat la 1.09.2015).
16. Shapiro, Shlomo (2011), "KGB Human Intelligence Operations in Israel 1948-73", *Intelligence and National Security*, 26:6.
17. Stein, Jeff Wikileaks: CIA studied why people steal secrets, 06.07.2010, accesibil pe http://voices.washingtonpost.com/spy-talk/2010/06/wikileaks_cia_studied_why_peop.html, (accesat la 20.08.2015).
18. Stone, Leroy (1992), A principal component analysis of 59 variables of uncovered spies" în *34th Annual Conference of the Military Testing Association, Proceedings*, Volume II, Octombrie 1992, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a268816.pdf>, (accesat la 1.09.2015).
19. Ștefănescu, Paul (2007), *Istoria serviciilor secrete române*, Editura ANTET, Prahova.
20. Taylor, Stan A. și Daniel Snow (1997), *Cold war spies: Why they spied and how they got caught*, in *Intelligence and National Security*, 12 (1997):2, 101-125.
21. Thompson, Terence J., (2014), Towards an Updated Understanding of Espionage Motivation", *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 27:1, 58-72.